РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЙНА ПЕДАГОГІКА

ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

AESTHETIC EDUCATION OF STUDENTS WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN EXTRACURRICULAR ACTIVITY BY MEANS OF VISUAL ARTS

У статті розглянуто естетичне виховання учнів з особливими освітніми потребами в позаурочній діяльності засобами образотворчого мистецтва як один із найважливіших аспектів формування особистості, з'ясовано основні напрями естетичного виховання. Провідним завданням естетичного виховання є формування в учнів художньо-естетичних і творчих здібностей, розвиток образного мислення на основі творчої практики. Розкривається організація діяльності гуртків з образотворчого мистецтва, яка безпосередньо пов'язана з навчальною діяльністю, але відрізняється від уроку новими видами практичної діяльності, в іншій предметній зоні на основі принципу добровільності і розширеної свободи дій. А також особливості роботи керівника гуртка образотворчого мистецтва, який розвиває творчі здібності учнів і створює необхідні умови для їх розвитку. Від умінь керівника гуртка організувати образотворчу діяльність учнів з особливими освітніми потребами залежить ефективність формування та розвитку їхніх творчих здібностей. Висвітлено умови формування та розвитку творчих здібностей учнів з особливими освітніми потребами в образотворчій діяльності. Приділяється увага формуванню пізнавальних та мотиваційних аспектів, які необхідні в реалізації діяльності, а також засвоєнню їхніх основних структурних компонентів і значення в загальній структурі. Визначено основні принципи естетичного виховання учнів та шляхи їх дотримання через залучення дітей до образотворчої діяльності, а саме: розвиток художнього смаку за допомогою природи і творів мистецтва; навчання образотворчій грамоті з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дитини; збереження та розвиток індивідуальних особливостей учнів. Образотворча діяльність учнів з особливими освітніми потребами – це глибока своєрідна сфера духовного життя дитини, самовираження, самоствердження, у якій розкривається творча індивідуальність кожної дитини.

Доведено, що естетичне виховання учнів з особливими освітніми потребами є організованим, цілеспрямованим і активним процесом. Отже, естетичне виховання – це не викладання якогось спрощеного дитячого мистецтва, а систематичний розвиток органів чуття та творчих здібностей учнів з особливими освітніми потребами, що розширює їхні можливості насолоджуватись красою та створювати її.

Ключові слова: естетичне виховання, учні з особливими освітніми потребами, обра-

зотворча діяльність, гурткова робота, творчі здібності.

The article considers the aesthetic education of students with special educational needs in extracurricular activity by means of visual arts, as one of the most important aspects of personality formation, and identifies the main directions of aesthetic education. Major tasks of aesthetic education are the formation of students' artistic, aesthetic and creative abilities and the development of imaginative thinking based on creative practice. It is revealed the organization of visual arts clubs' activity which is directly related to the educational activity, but differs from a lesson by the new types of practical activity in another subject area, based on the principle of voluntariness and expanded freedom of action; as well as the peculiarities of the activity of a visual arts club's leader, who develops creative abilities of students and provides the necessary conditions for their formation. The effectiveness of the formation and development of students' creative abilities depends upon the ability of the club's leader to organize the pictorial activity of students with special educational needs. The conditions of the formation and development of creative abilities of students with special educational needs in visual activity are highlighted. Special attention is paid to the formation of cognitive and motivational aspects that are necessary in the implementation of activity, as well as the assimilation of their main structural components and their importance in the overall structure. The basic principles of students' aesthetic education and ways of their implementation through involving children in visual activity are defined as following: the development of artistic taste with the help of nature and artworks; art literacy training, adapted to the age and individual characteristics of a child; preservation and development of students' individual characteristics. The visual activity of students with special educational needs is a deep, peculiar sphere of the child's spiritual life, self-expression, self-affirmation, which reveals the creative personality of each child. It is proved that the aesthetic education of students with special educational needs is an organized, focused and active process. So, aesthetic education is not teaching some kind of simplified children's art, but systematic development of the senses and creative abilities of students with special educational needs, which expands their ability to enjoy beauty and create it.

Key words: aesthetic education, students with special educational needs, visual activity, club activity, creative skills.

УДК 37: 376.2

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/25-1.22>

Базилевська О.О.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри загальної,
спеціальної педагогіки, реабілітації
та інклюзивної освіти
КЗВО «Дніпровська академія
неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради

Чигрина В.А.,
старший викладач кафедри загальної,
спеціальної педагогіки, реабілітації
та інклюзивної освіти
КЗВО «Дніпровська академія
неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Одним із найважливіших аспектів формування особистості є естетичне виховання та розвиток естетичної культури учнів з особливими освітніми потребами засобами образотворчого мистецтва. Естетичне виховання (від гр. *estenomai* – «сприймати почуттями») визначається як розділ педагогіки про виховання почуття прекрасного та зовнішньої привабливості, високих смаків і естетики поведінки, заснованої на законах краси. Естетичне виховання – це здатність проникати в усі сфери життя, формування естетичного ставлення до дійсності загалом, а не лише в мистецтві. У зв'язку із цим великого значення набуває осмислення конкретних питань естетичного виховання, образотворчої діяльності та базових теоретичних засад формування естетичної культури особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У спеціальній педагогіці важливість естетичного виховання учнів з особливими освітніми потребами висвітлюють О. Гаврилов, І. Дмитрієва, А. Капустіна, Н. Тарасенко. Учені зазначають, що естетичне виховання починається з усвідомлення певного запасу елементарних естетичних вражень, без яких не можуть виникнути здібності та зацікавленість до естетично значущих предметів і явищ, їхніх колористичних якостей. На основі отриманих вражень та знань естетичне виховання формує різнобічні здібності емоційно-чуттєвого життя та ціннісного ставлення до світу. У процесі естетичного виховання формуються індивідуальні творчі здібності.

Вітчизняні та закордонні автори (Г. Дульнев, О. Граборов, І. Дмитрієва, Т. Головіна, К. Гордієнко, І. Грошенков, Л. Занков, І. Єременко, С. Калантарова, Е. Кярнер, М. Нудельман, Г. Плешканівська, І. Соловйов, К. Щербаківа, В. Баудиш, Б. Брьозе й ін.) неодноразово підкреслювали важливість запровадження художньої освіти в корекційно-виховний процес спеціального закладу загальної середньої освіти з метою забезпечення розвитку інтелектуальної діяльності й емоційної сфери учнів з особливими освітніми потребами для формування їхніх моральних позицій, розширення соціального й естетичного досвіду.

Мета статті. Стаття присвячена висвітленню питань естетичного виховання учнів з особливими освітніми потребами в позаурочній діяльності засобами образотворчого мистецтва.

Виклад основного матеріалу. В «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренко стверджує, що естетичне виховання – це складова частина виховного процесу, яка безпосередньо спрямована на формування й виховання естетичних почуттів, смаків, суджень, художніх здібностей особистості, на розвиток її здатності сприймати й перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини [1, с. 119].

Естетичне виховання формує й удосконалює в дитини здатність сприймати прекрасне в мистецтві та житті, правильно розуміти й оцінювати його.

Д. Ліхачов у своєму дослідженні «Теорія естетичного виховання школярів» зазначає: «Естетичне виховання є цілеспрямованим процесом створення творчо активної дитини, здатної сприймати й оцінювати прекрасне, трагічне, комічне, потворне у житті й мистецтві, жити й творити за законами краси» [5]. Він підкреслює провідну роль цілеспрямованого педагогічного впливу на естетичне становлення дитини. Завдяки естетичним явищам життя та мистецтва дитина розвивається. Як і багато інших педагогів та психологів, Д. Ліхачов уважав, що лише цілеспрямований педагогічний естетично-виховний вплив, залучення дітей у різноманітну художню діяльність здатні розвинути їхню сенсорну сферу, забезпечити глибоке розуміння естетичних явищ, підняти до розуміння справжнього мистецтва, краси дійсності та прекрасного в особистості людини [6].

У навчальному посібнику «Педагогіка» автори Д. Мазоха та Н. Опанасенко під естетичним вихованням розуміють процес формування в учнів здатностей сприймати та правильно розуміти прекрасне в навколишньому середовищі та мистецтві, процес формування естетичної свідомості, розвитку творчих здібностей, хисту в різних галузях естетичної діяльності, процес формування естетичного досвіду особистості. Складові частини естетичного досвіду такі: естетичні почуття, естетичний ідеал, естетичні погляди, смаки, інтереси, потреби й естетична діяльність [7, с. 130].

Естетичне виховання активізує всі духовні та фізичні здібності учня, формує його мислення, естетично розвиває органи чуття. Водночас, як зазначає Ю. Петрова, вплив мистецтва на інтелектуальну, емоційно-вольову і фізичну сфери людини надзвичайно великий, відбувається повільно і поступово, починаючи з раннього дитинства [3].

Специфічність естетичного виховання, на думку Є. Квятковського, полягає в цілеспрямованості процесу формування творчо активної особистості, здатної з позиції доступного їй розуміння ідеалу сприймати й оцінювати прекрасне, досконале, гармонійне, інші естетичні явища в житті, природі, мистецтві.

Провідним завданням естетичного виховання є формування в учнів художньо-естетичних і творчих здібностей, розвиток образного мислення на основі творчої практики [4].

Як неперервний процес естетичне виховання здійснюється передусім під час сприймання художніх творів і практично-художньої діяльності. Необхідно навчити дитину цілеспрямовано й цілісно сприймати, відчувати, розуміти й оцінювати прекрасне в мистецтві, природі тощо, а також максимально розвинути елементарні творчі здібності

учнів. «Учень, коли привчається бачити і творити прекрасне, і до себе підвищує вимоги – він естетично розвивається. У нього поступово складається естетична свідомість, тобто розглядання навколишнього середовища з естетичної позиції, і стимул до створення естетичних цінностей», – зазначає О. Грабов [2, с. 172].

Підсумовуючи наукові погляди, можна визначити принципи естетичного виховання учнів з особливими освітніми потребами:

- розвиток художнього смаку за допомогою природи та творів мистецтва;
- навчання образотворчій грамоті з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дитини;
- збереження та розвиток індивідуальних особливостей учнів.

Важлива роль відводиться естетичному вихованню учнів з особливими освітніми потребами у спеціальних закладах загальної середньої освіти в позаурочний час, на факультативах і гурткових заняттях з образотворчого мистецтва, які за змістом, цілями та методами наближені до навчального процесу та є його органічним продовженням. Гурткова робота проводиться на основі загальних виховних і дидактичних принципів, які визначають їхні напрям, зміст, форми і методи.

У гуртковій роботі з використанням предметно-практичної діяльності розширюються сенсорний досвід та знання учнів про навколишнє середовище, накопичуються життєві поняття на основі сенсорного дотикового сприйняття, вирішуються навчально-виховні та корекційно-розвиткові завдання:

- активізація мислинневої діяльності та мовленнєвого спілкування учнів з особливими освітніми потребами;
- розвиток загальнотрудових умінь і навичок в образотворчій діяльності;
- виховання психологічної та практичної готовності до трудової діяльності, естетичного смаку.

Гурткова робота безпосередньо пов'язана з навчальною діяльністю, але відрізняється від уроку новими видами практичної діяльності, в іншій предметній зоні на основі принципу добровільності та розширеної свободи дій. Заняття в гуртковій роботі жорстко не регламентуються, тому іноді можливе випередження програмових вимог.

Під час проведення гурткової роботи з використанням предметно-практичної діяльності приділяється увага формуванню пізнавальних і мотиваційних аспектів, які необхідні в реалізації діяльності, а також засвоєнню їхніх основних структурних компонентів та значення в загальній структурі.

В арсеналі діяльності гуртків з образотворчого мистецтва є різні форми роботи: заняття, диспути, семінари, науково-практичні конференції, захист власних творчих проєктів, тематичні виставки

творчих набутоків юних митців, організація змістовного дозвілля, які виховують волю, загартовують характер. Виховним аспектом занять з образотворчого мистецтва є його вплив на почуття, емоції і морально-етичну сферу особистості. Краса, яку творять дитячі руки, допоможе звеличити їхні душі, підніме їх над буденністю.

Організація занять з образотворчого мистецтва ставить на меті як навчання, так і виховання дітей з особливими освітніми потребами. Індивідуальна діяльність розширює і поглиблює знання учнів, розвиває їхню ініціативу, сприяє не тільки зміцненню набутих умінь та навичок, але й формуванню нових. Формування інтересів, потреб особистості учнів здійснюється різноманітними засобами, зокрема і засобами образотворчого мистецтва. Успіх може бути забезпечений лише тоді, коли учень разом із самостійною образотворчою діяльністю підготовлений до сприймання картин, малюнків, скульптур, витворів архітектури та декоративно-прикладного мистецтва.

Для успішного і якісного функціонування образотворчої діяльності школярів основним чинником є особистість педагога – керівника гуртка образотворчого мистецтва. Творча активність учнів безпосередньо залежить від психолого-педагогічної, методичної і спеціальної підготовки керівника гуртка, його особистих якостей.

Діяльність керівників гуртка має особливості. Саме на нього покладається головна відповідальність за долю молодого покоління. Про це сьогодні багато пишуть, говорять. Керівник гуртка відповідає за свого учня, а значить, за майбутнє повноправного громадянина своєї країни. Творча робота всього колективу гуртка залежить від професійних і особистих якостей керівника гуртка, його фантазії, творчого пошуку, натхнення, працездатності. Педагогу необхідно знати особливості кожного школяра, відчувати мікроклімат дитячого колективу, рівень працездатності учнів, їхні вікові й індивідуальні особливості. Під час проведення занять з образотворчого мистецтва керівник гуртка враховує вплив різноманітних зовнішніх чинників, а саме: реакцію учня на увагу з боку педагога, заохочення його зацікавленості.

Від уміння керівника гуртка організувати образотворчу діяльність учнів з особливими освітніми потребами залежить ефективність формування та розвиток їхніх творчих здібностей. Керівник підбирає для дітей завдання в доступній для них формі, щоби кожна дитина працювала із зацікавленістю та мала власний результат роботи. Кожне завдання має бути творчим, пов'язаним із життям, формувати художній смак. Керівник гуртка постійно повинен залучати учнів до природи, розвивати вміння спостерігати. Завдання поступово ускладнюються з кожним «кроком» творчого розвитку учня. Особливе значення на заняттях гуртка відводиться

відвідуванню художніх музеїв, майстерень художників, майстер-класів, виставок дитячої творчості, перегляду кінофільмів про видатних митців, участі в різноманітних конкурсах дитячого малюнка, виходам на етюди.

Жива природа по-справжньому вчить, виховує естетичний смак та почуття, образне мислення, надихає на створення витворів мистецтва, які, у свою чергу, вчать, виховують, приносять радість дітям. Якщо діти зображують предмети усвідомлено, розуміють їх походження та призначення, відчують їхній зв'язок із життям, тоді і результати їхньої роботи кращий.

Одне заняття з композиції можна проводити на різних локаціях, а саме: на вулиці, шкільному подвір'ї, у музеї, що дасть дітям більше, ніж двадцять уроків серед репродукцій та муляжів. У спеціальних закладах загальної середньої освіти в рамках однієї години провести урок поза стінами закладу неможливо, а на заняттях гуртка з образотворчого мистецтва це необхідно.

В учнів з особливими освітніми потребами необхідно вселяти впевненість у своїх силах, засновану на бажанні творчо працювати, дізнаватися на заняттях нове та створювати нове. Надавати їм необхідні знання та практичні навички, навчати образотворчій грамоти, щоб учень не розчаровувався у свої здібностях через невміння виразити задумане, а заняття приносили дитині творчу радість, а радість творчості – одна з найбільших радостей на землі, перемоги над собою, утвердження маленької особи у світі розмаїття фарб, звуків, етичних почуттів.

Залученням учнів з особливими освітніми потребами до образотворчої діяльності керівник гуртка розвиває творчі здібності школярів та створює необхідні умови для їхнього розвитку. Образотворча діяльність учнів з особливими освітніми потребами благотворно позначається на їхньому фізичному й естетичному розвитку, розкриваються можливості, уміння та здібності учнів. Можливості дитини, її індивідуальні особливості проявляються лише в результаті узагальнення та застосування отриманих знань, умінь і навичок. Зріст здібностей та розвиток творчого початку неможливі без отримання нових знань, формування умінь та навичок.

Образотворча діяльність учнів з особливими освітніми потребами – це глибока своєрідна сфера їхнього духовного життя, самовираження, самоутвердження, у якій розкривається творча індивідуальність кожної дитини. Засвоєння дітьми елементарної грамоти образотворчого мистецтва на

заняттях гуртка – запорука того, що із часом вони зможуть гідно оцінювати не лише глибину змісту художніх творів, але і всю складність їх зображувальних засобів. Лише у практичній творчій діяльності розвиваються якості, необхідні людині як особистості.

Отже, естетичне виховання – це не викладання якогось спрощеного дитячого мистецтва, а систематичний розвиток органів чуття та творчих здібностей учнів з особливими освітніми потребами, що розширяє їхні можливості насолоджуватись красою та створювати її.

Висновки. Викладений вище матеріал дає підстави стверджувати, що естетичне виховання учнів з особливими освітніми потребами може здійснюватися через залучення їх до образотворчої діяльності у спеціальних закладах загальної середньої освіти. Саме у процесі творчої діяльності на заняттях з образотворчого мистецтва в учнів з особливими освітніми потребами виховується почуття прекрасного. Звичайно, важлива роль у цьому процесі належить керівнику гуртка з образотворчого мистецтва. Під час організації процесу естетичного виховання керівник гуртка має враховувати вікові особливості дитини, її індивідуальні особливості, розвиток пам'яті, мислення, сприйняття, уяви, мовлення, будувати навчально-виховний процес з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини з особливими освітніми потребами. Саме керівник гуртка з образотворчого мистецтва допомагає учням з особливими освітніми потребами розвинути естетичні смаки та можливості.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
2. Грабов А. Очерки по олигофренопедагогике. Москва : Гос. уч.-пед. изд-во Мин. просв. РСФСР, 1961. 195 с.
3. Искусство и эстетическое воспитание молодежи. Москва : Наука, 1981. 335 с.
4. Квятковский Е. Методологические проблемы совершенствования системы эстетического воспитания школьников / под ред. С. Герасимова. Москва : Педагогика, 1983. С. 9–12.
5. Лихачев Д. Педагогика. Курс лекций : учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений и слушателей ИПК и ФПК. Москва : Юрайт, 1998. 464 с.
6. Лихачов Д. Теория эстетического воспитания школьников. Москва : Знание, 1987. 231 с.
7. Мазоха Д., Опанасенко Н. Педагогіка : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. С. 130.